spēkā esošs no 07.11.2003 Publicēts:Vēstnesis 157 07.11.2003

LATVIJAS REPUBLIKA

SATVERSMES TIESA

spriedums

06.11.2003

Par Civilprocesa likuma 83.panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.pantam

Lietā Nr. 2003-10-01 Rīgā 2003. gada 6. novembrī

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Romāns Apsītis, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Andrejs Lepse un Ilze Skultāne,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.2 un 28.1 pantu,

pēc Ainas Strodes konstitucionālās sūdzības

rakstveida procesā 2003.gada 14. oktobra tiesas sēdē

izskatīja lietu

"Par Civilprocesa likuma 83. panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam".

Konstatējošā daļa

1. 1998. gada 14. oktobrī Saeima pieņēma Civilprocesa likumu (turpmāk — CPL), tā 83. panta 4. punktā nosakot, ka par pilnvaroto pārstāvi civilprocesā var būt persona, kuru tiesa, kas izskata lietu, pielaidusi kā fiziskās personas pārstāvi.

2002. gada 31. oktobrī Saeima pieņēma likumu "Grozījumi Civilprocesa likumā", par tā spēkā stāšanās datumu nosakot 2003. gada 1. janvāri. CPL 83. panta 4. punkts tika izteikts šādā redakcijā: "par pilnvarotiem pārstāvjiem civilprocesā var būt fizisko personu augšupējie un lejupējie radinieki, laulātais, īstie brāļi un māsas, kā arī persona, kas uz pilnvaras pamata faktiski pārvalda pilnvardevēja mantu" (turpmāk — apstrīdētā norma).

2. Konstitucionālās sūdzības iesniedzēja Aina Strode (turpmāk — iesniedzēja) 2001. gada 13. septembrī vērsās Jelgavas tiesā pret Jelgavas pilsētas slimnīcu, piesakot prasību par atjaunošanu darbā. 2003. gada 24. janvārī Jelgavas tiesa taisīja spriedumu un prasību noraidīja. Par spriedumu prasītājas A. Strodes pilnvarotais pārstāvis Aleksandrs Strods, iesniedzējas laulātais, 2003. gada 12. februārī iesniedza apelācijas sūdzību. Attiecīgā civillieta atrodas izskatīšanas stadijā.

Lietas sarežģītības dēļ iesniedzējai radās nepieciešamība pēc kvalificētas juridiskās palīdzības apelācijas instancē. Ar lūgumu pārstāvēt viņu tiesā iesniedzēja vērsās juridiskajā firmā "Leģenda" un Latvijas neatkarīgo juristu asociācijā "LATJUR". Taču saņēma atbildi, ka pārstāvības nodrošināšana saskaņā ar apstrīdēto normu nav

iespējama, vai arī nepieciešams noslēgt līgumu par faktisku pilnvardevēja mantas pārvaldīšanu.

3. Konstitucionālajā sūdzībā iesniedzēja apstrīd CPL 83. panta 4. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk — Satversme) 92. pantam. Iesniedzēja lūdz atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu.

Iesniedzēja uzskata, ka apstrīdētā norma aizskar viņai Satversmē noteiktās pamattiesības uz taisnīgu tiesu (Satversmes 92. pants). Konstitucionālajā sūdzībā izteikts viedoklis, ka iesniedzējai ir liegta iespēja brīvi izvēlēties savu pārstāvi civilprocesā, jo saskaņā ar apstrīdēto normu par šādu pārstāvi var būt ierobežots personu loks, proti, fizisko personu augšupējie un lejupējie radinieki, laulātais, īstie brāļi un māsas, kā arī persona, kas uz pilnvaras pamata faktiski pārvalda pilnvardevēja mantu.

Iesniedzēja norāda, ka apstrīdētā norma nepamatoti ierobežo viņas tiesības brīvi izvēlēties savu pārstāvi, jo viņa esot spiesta vērsties pie advokāta — vienīgās personas, kura saskaņā ar CPL 83. pantu var nodrošināt kvalitatīvu un profesionālu juridisko pārstāvību. Taču advokātu pakalpojumi ir salīdzinoši dārgi un iesniedzēja esot "spiesta" izmantot tiesības pašai pārstāvēt sevi civilprocesā vai arī šai nolūkā pilnvarot savu laulāto, kuram nav pietiekamu profesionālu zināšanu. Tādējādi esot pārkāptas iesniedzējas tiesības uz taisnīgu tiesu.

4. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, — Saeima — atbildes rakstā izsaka viedokli, ka konstitucionālā sūdzība nav pamatota, un lūdz to noraidīt.

Saeima nepiekrīt iesniedzējas viedoklim, minot šādus argumentus. Pirmkārt, norāda uz apstrīdētās normas vēsturisko attīstību un rašanās iemesliem. CPL, kas stājās spēkā 1999. gada 1. martā, aizstāja Latvijas Civilprocesa kodeksu (turpmāk — CPK). 1996. gada 8. oktobrī CPK 44. pantā tika izdarīti grozījumi, ar kuriem tika noteikts, ka par pārstāvjiem tiesā var būt fiziskās personas, kuras tiesa, kas izskata lietu, saskaņā ar likumu pielaidusi kā pārstāvjus šajā lietā (44. panta 5. punkts). Tātad tiesa par fizisko personu pārstāvjiem varēja pielaist tādas personas, kuras noteica likums. Tobrīd (un arī pašreiz) spēkā esošās normas, kas iekļautas Latvijas Republikas Advokatūras likumā (turpmāk — Advokatūras likums), noteica, ka lietas tiesā var vest advokāti un vēl bez advokātiem par fiziskās personas pilnvarotiem pārstāvjiem var būt arī šīs personas augšupējie un lejupējie radinieki, laulātais, īstie brāļi un māsas. Likums noteica arī to, ka ieinteresētajām personām nav liegts pilnvarot lietas vešanai personu, kam ar pilnvardevēju ir kopīga prāva vai kas uz pilnvaras pamata faktiski pārvalda pilnvardevēja mantu (5. pants).

Šī CPK norma palika spēkā līdz brīdim, kad tika pieņemts un stājās spēkā CPL. CPL 83. panta 4. punktā bija noteikts, ka "par pilnvaroto pārstāvi civilprocesā var būt persona, kuru tiesa, kas izskata lietu, pielaidusi kā fiziskās personas pārstāvi". Šajā normas redakcijā netika iekļauta norāde, ka par pārstāvi tiesa var pielaist "saskaņā ar likumu", jo šī norāde tika uzskatīta par liekvārdību — tiesas taču rīkojas tikai un vienīgi saskaņā ar likumu.

Vienlaikus Saeima savā atbildes rakstā apgalvo, ka "tiesas ne vienmēr piemēroja Advokatūras likumā esošo speciālo normu un pielaida par fiziskās personas pārstāvjiem personas, kuras neatbilda speciālās normas noteikumiem".

Saeima atbildes rakstā secina, ka apstrīdētā norma nav uzskatāma par jaunievedumu, tā tikai saskaņota ar Advokatūras likumu.

Otrkārt, ierobežojums esot noteikts ar likumu, un tā leģitīmais mērķis esot nodrošināt katrai personai efektīvu pārstāvību un iespēju saņemt kvalitatīvu un profesionālu juridisko palīdzību, ja tāda nepieciešama. Likumdevējs gribējis nodrošināt to, ka juridiskās palīdzības sniedzēji civilprocesā ir advokāti, vienlaikus saglabājot iespēju noteiktām personām pārstāvēt fizisko personu civilprocesā. Šāds pārstāvju loks izriet no pilnvarojuma līguma būtības. Saskaņā ar Civillikuma 2289. pantu pilnvarojuma līgums ir bezatlīdzības darījums. Tādējādi tiek panākta godprātīga lietas vešana, par ko netiek saņemta papildu atlīdzība. No pilnvarojuma līguma bezatlīdzības rakstura izriet arī fakts, ka likumā nav paredzētas tiesības prasīt no zaudētājas puses ar pilnvarota pārstāvja piedalīšanos lietā saistīto izdevumu atlīdzību. Attiecībā uz advokātiem šādu atlīdzinājumu nosaka CPL 44. pants.

Par atbilstošiem profesionālās juridiskās palīdzības sniegšanai civilprocesā ir atzīti zvērināti advokāti, jo tā ir reglamentēta juristu profesija saskaņā ar likuma "Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu" normām. Šā likuma mērķis ir nodrošināt profesionālās darbības atbilstību noteiktām kvalitātes prasībām un kritērijiem, aizsargāt atsevišķas sabiedriski nozīmīgas profesijas no nekvalificētu personu piedalīšanās tajās.

Saeima uzskata, ka apstrīdētā norma ir samērīga, jo tās mērķis ir nodrošināt iespēju efektīvi īstenot tiesības uz taisnīgu tiesu. Paredzot, ka fizisko personu var pārstāvēt arī citas personas, tiek nodrošināts, ka samazināsies sakarā ar puses neierašanos atlikto lietu skaits, kā arī tiesai tiks sniegta vispilnīgākā un visticamākā informācija par lietas faktiskajiem apstākļiem arī tad, ja attiecīgā persona nepiedalīsies tiesvedībā.

5. Sagatavojot lietu izskatīšanai, atzinumi saņemti no Latvijas Republikas Augstākās tiesas (turpmāk — Augstākā tiesa) un Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūta (turpmāk — Cilvēktiesību institūts).

Augstākā tiesa norāda, ka tiesas līdz 1999. gada 1. martam CPK 44. panta 5. punkta noteikumu un līdz 2003. gada 1. janvārim CPL 83. panta 4. punkta noteikumu tulkoja ļoti plaši — kā tiesas privilēģiju pēc saviem ieskatiem pielaist vai nepielaist lietā fiziskās personas pārstāvi (kas nebija advokāts) uz pilnvaras pamata, t.i., faktiski netika piemērota Advokatūras likuma speciālā norma. Atteikumi pielaist pārstāvi tika motivēti ar apstākli, ka pārstāvis nav juridiskajā ziņā pietiekoši kvalificēts.

Augstākā tiesa savā atzinumā pievērš uzmanību tam, ka attiecībā uz "personām, kas uz pilnvaras pamata faktiski pārvalda pilnvardevēja mantu" nepieciešams ne tikai pilnvarojuma līgums, bet jābūt veiktām arī faktiskām ar mantas pārvaldīšanu saistītām darbībām.

Augstākā tiesa uzsver, ka grozījumi Civilprocesa likumā, kuri stājās spēkā 2003. gada 1. janvārī (83. panta 4. punkts), novērsa atšķirības starp Advokatūras likuma 5. pantu un Civilprocesa likumu.

Cilvēktiesību institūts izsaka viedokli, ka apstrīdētā norma nostiprina advokāta lomu civilprocesā, jo sašaurina to personu loku, kuras — papildus advokātiem — var būt pārstāvji civilprocesā.

Cilvēktiesību institūts uzskata, ka valstij ir leģitīma interese (mērķis), lai persona saņemtu kvalitatīvu juridisko palīdzību, tādējādi valsts varētu izvirzīt prasību, lai personas pārstāvji būtu attiecīgi juridiski kvalificēti. Tomēr šāda prasība nevar liegt personai tiesības uz pieeju tiesai, kuras ietvertas Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk — Konvencija) 6. panta normā par tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Vienlaikus tiek norādīts, ka apstrīdētā norma nesasniedz savu mērķi — kvalitatīvas juridiskās palīdzības sniegšana, jo pieļauj iespēju, ka personu pārstāv cilvēks bez attiecīgās kvalifikācijas, un tajā pašā laikā izslēdz iespēju šādu kvalificētu palīdzību saņemt citur — ārpus zvērinātu advokātu rindām. Savukārt personai, kurai nav tuvu radinieku, vienīgā alternatīva ir advokāta pakalpojumu izmantošana.

Cilvēktiesību institūts uzskata: tā kā apstrīdētā norma atstāj iespēju par pārstāvi izvēlēties personu, kura uz pilnvaras pamata pārvalda personas mantu, tā var tikt izmantota, lai apietu strikto CPL prasību, tomēr tā var sekmēt ļaunprātības no *ad hoc* "mantas pārvaldītāju" puses.

Cilvēktiesību institūts izsaka viedokli, ka apstrīdētā norma ir vērsta uz to, lai persona būtu spiesta izmantot advokāta pakalpojumus, kas pats par sevi nav pretrunā ar Konvencijas 6. pantu vai Satversmes 92. pantu, ja valsts nodrošina, ka tā nekļūst par šķērsli tiesas pieejamībai. Atzinumā secināts, ka valstī attiecībā uz juridiskās palīdzības sniegšanu civillietās jāpastāv tādai sistēmai, kas personām, kuras pašas nevar atļauties apmaksāt advokāta palīdzību, šādu palīdzību ļautu saņemt — gan gadījumos, kad likumdošanas akti izvirza prasību pēc advokāta, gan gadījumos, kad šāda prasība formāli nepastāv, taču lietas sarežģītība to nosaka.

Secinājumu daļa

1. Satversmes 92. panta pirmais teikums noteic, ka "ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā". Šī norma atbilst ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 10. pantā, Konvencijas 6. pantā un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. pantā paredzētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Savukārt Satversmes 89. pants noteic, ka "valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem". Līdz ar to gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē *(sk. Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta spriedumu lietā Nr. 2000-03-01 un 2002. gada 22. oktobra spriedumu lietā Nr. 2002-04-03, 2003. gada 27. jūnija spriedumu lietā Nr. 2003-04-01)*.

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. pants paredz, ka "katram ir tiesības, ja tiek […] noteiktas viņa tiesības un pienākumi kādā civilprocesā, uz to, lai lietu taisnīgi un publiski izskatītu kompetenta, neatkarīga un objektīva tiesa, kas izveidota saskaņā ar likumu". Arī Konvencijas 6. pants citastarp noteic, ka "ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu […] pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, ar likumu noteiktā tiesā".

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk — ECT) ir konstatējusi, ka Konvencijā nav tieši formulētas tiesības ikvienam vērsties tiesā. Taču šīs tiesības izriet no Konvencijas 6. panta pirmās daļas, jo būtu absurdi tajā ietvert taisnīgas tiesas

spriešanas pamatnosacījumus, neparedzot tiesības vērsties tiesā [s*k. ECT 1975. gada 21. februāra spriedumu lietā "Golders pret Lielbritāniju" (Golder v. the United Kingdom)*].

Tādējādi tiesības uz taisnīgu tiesu nozīmē arī tiesības uz brīvu pieeju tiesai. Turklāt gadījumos, kad persona kādu iemeslu dēļ ir kavēta vērsties tiesā, brīva pieeja tiesai nozīmē arī iespēju vērsties tiesā ar pārstāvja starpniecību. **Aizstāvot savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā, personai ir tiesības izvēlēties savu pārstāvi.**

2. CPL 82. pants nosaka tiesības uz pārstāvību civilprocesā. Saskaņā ar minētā panta pirmo daļu fiziskās personas lietas tiesā var vest pašas vai ar pilnvarotu pārstāvju starpniecību. Tātad likums dod personai iespēju izvēlēties procesuālo tiesību īstenošanas veidu.

Civilprocesa tiesību zinātnē Latvijā ir izteiktas atziņas, ka:

1) pārstāvība ir tāda likumā, statūtos vai līgumā paredzēta vienas personas darbošanās citas personas interesēs, kuru tā veic šīs citas personas vārdā un kura šai citai personai rada tiesiskas sekas *(sk.: Civilprocesa likuma komentāri. Papildinātais izdevums. Autoru kolektīvs. Prof. K. Torgāna un M. Dudeļa vispārīgā zinātniskā redakcijā. — R.: Tiesu namu aģentūra, 2001, 98. lpp.)*. Tādējādi "pie pārstāvības puse neizstājas no procesa, bet viņu atvieto cita persona" (*Bukovskis V. Civilprocesa mācību grāmata. — Rīga: Autora izdevums, 1933. — 267. lpp.*);

2) pārstāvība civilprocesā ir tāda civilprocesuāla tiesiska attiecība, kurā viena persona (pārstāvis) pilnvarojuma robežās izpilda otras personas (pārstāvamā) vietā procesuālās darbības tiesā vai arī palīdz pārstāvamai personai izpildīt šīs darbības, piedaloties līdzās tai tiesas procesā *(sk.: Rozenbergs J. , Briģis I. Padomju civilprocesuālās tiesības. — R.: Zvaigzne, 1978, 79. lpp.)*.

Saskaņā ar CPL 83. pantu papildus apstrīdētajā normā ietverto personu lokam par fiziskās personas pilnvarotu pārstāvi civilprocesā var būt viens no procesuālajiem līdzdalībniekiem citu līdzdalībnieku uzdevumā, kā arī advokāti. Tādējādi CPL 83. panta normas ierobežo personu tiesības brīvi izvēlēties pārstāvi civilprocesā.

Pamatots ir Saeimas atbildes rakstā izteiktais viedoklis, ka galvenais pilnvarota pārstāvja uzdevums civilprocesā ir pārstāvēt (atvietot) personu, kas viņu ir pilnvarojusi, tiesā un nodrošināt tiesu ar vispilnīgāko informāciju par lietas faktiskajiem apstākļiem, jo tiesa lēmumu civilprocesā pieņem, balstoties uz lietas faktiskajiem apstākļiem un to atbilstību spēkā esošajām tiesību normām.

Vienlaikus pārstāvis civilprocesā var ne tikai aizstāt pārstāvamo, bet arī piedalīties kopā ar viņu lietas izskatīšanā tiesā. Viņam ne tikai jāveic noteiktas procesuālās darbības pārstāvamā vārdā un interesēs, bet arī jāsniedz pārstāvamajam kvalificēta procesuāla palīdzība lietas izskatīšanas gaitā.

Pilnvarojums vest lietu tiesā saskaņā ar likumu pārstāvim dod tiesības pārstāvamā vārdā veikt visas procesuālās darbības, izņemot tās, kuru veikšanai nepieciešams īpašs pilnvarojums (CPL 86. pants). Pārstāvja pilnvarojumu civilprocesā nosaka kā pārstāvamais, tā arī likums.

Tādējādi visas personas, kas minētas CPL 83. pantā, pilda pārstāvja funkciju — pārstāv (atvieto) pārstāvamo tiesā un veic visas procesuālās darbības sava pārstāvamā vārdā.

Savukārt CPL 82. panta ceturtā daļa noteic, ka "[…] lietas dalībnieku piedalīšanās civilprocesā neatņem viņiem tiesības uzaicināt savā lietā advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai". Tas nozīmē, ka advokāta piedalīšanās lietā nav obligāta, bet tās ir puses tiesības — uzaicināt advokātu, ja tā vēlas saņemt kvalificētu juridisko palīdzību. Ja persona ir uzaicinājusi advokātu juridiskās palīdzības sniegšanai lietā, advokātam ir visas pārstāvja procesuālās tiesības, izņemot tiesības sniegt paskaidrojumus par lietas būtību. Tātad šajā gadījumā advokāts nav puses pārstāvis, bet gan tikai juridiskās palīdzības sniedzējs.

Analizējot apstrīdēto normu, var izdarīt secinājumu, ka tā neparedz pārstāvja pienākumu sniegt juridisko palīdzību, tās ir tikai pārstāvja tiesības, ja vien viņš šo juridisko palīdzību var nodrošināt. Tādējādi saskaņā ar spēkā esošo normatīvo regulējumu pienākums sniegt juridisko palīdzību civilprocesā (CPL 82. panta otrā daļa) ir tikai advokātiem.

Kritiski izvērtējams ir Saeimas apgalvojums, ka apstrīdētā norma tikai saskaņo Civilprocesa likumu ar Advokatūras likumu. Advokatūras likuma 5. panta normas interpretējamas citastarp arī vēsturiski un sistēmiski. Advokatūras likuma 1. pants noteic, ka šis likums regulē advokātu profesionālo un korporatīvo darbību. Advokatūras likuma mērķis nav regulēt civilprocesu kā tādu. Vēsturē atskatoties — Advokatūras likums tika pieņemts laikā (1993. gada 27. aprīlī), kad pāreja no padomju tiesību sistēmas uz Rietumu tiesību sistēmu bija tikko uzsākta. Šajā laikā vēl nebija pieņemts CPL. Ar to izskaidrojams fakts, ka Advokatūras likums līdztekus savam tiešajam uzdevumam — regulēt advokātu profesionālo un korporatīvo darbību — atsevišķos jautājumos regulē arī lietas dalībnieku tiesības uz pārstāvību. Bez tam CPL 83. panta 7. punkts noteic, ka par pilnvaroto pārstāvi civilprocesā var būt personas, kurām pārstāvības tiesības piešķirtas citos likumos. Tādējādi nav pamatota likumdevēja vēlme saskaņot CPL ar Advokatūras likuma attiecīgo normu. Vēl jo vairāk — pieņemot CPL, Saeima tā 2. pantā ir noteikusi, ka "civillietas tiesa izspriež kārtībā, kāda noteikta šajā likumā un likumā "Par tiesu varu"".

3. Satversmes tiesa secinājusi, ka tiesības uz taisnīgu tiesu nav absolūtas un var tikt ierobežotas. Satversmes tiesa vairākos spriedumos *(sk., piemēram, 2003.gada 6. oktobra spriedumu lietā Nr.2003-08-01, 2003.gada 27.jūnija spriedumu lietā Nr.2003-04-01, 2003.gada 23.aprīļa spriedumu lietā Nr.2002-20-0103, 2002.gada 26.novembra spriedumu lietā Nr.2002-09-01)* atzinusi, ka zināmos apstākļos valstij ir tiesības ierobežot Satversmē garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu. Pamattiesības var ierobežot tikai Satversmē noteiktajos gadījumos, ja to prasa svarīgu sabiedrības interešu aizsardzība un ja tiek ievērots samērīguma princips. Tādējādi tiesai jāizvērtē, vai tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojums atbilst šādām prasībām:

a) vai tas ir noteikts ar likumu;

b) vai tas atbilst leģitīmam mērķim, kuru valsts vēlas sasniegt, nosakot šo ierobežojumu;

c) vai nepastāv citi, personu mazāk ierobežojoši līdzekļi;

d) vai tas atbilst samērīguma principam.

4. Tā kā apstrīdētā norma ir noteikta ar pienācīgā kārtībā pieņemtu un izsludinātu likumu, nav šaubu par to, ka pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu.

5. Saeima norāda, ka apstrīdētajā normā ietvertie ierobežojumi ir vērsti uz to, lai nodrošinātu personu efektīvu pārstāvību civilprocesā un kvalitatīvu (kvalificētu) juridiskās palīdzības sniegšanu, ja tāda ir nepieciešama.

Apstrīdētā norma nav saistāma ar juridiskās palīdzības sniegšanu. Juridiskās palīdzības sniegšanu regulē CPL 82. panta ceturtā daļa. Apstrīdētā norma visupirms vērsta uz pārstāvību kā tādu un ierobežo personu tiesības izvēlēties savu pārstāvi civilprocesā.

Tādējādi apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir nodrošināt efektīvu pārstāvību tiesā.

Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma sasniedz šo mērķi, jānoskaidro, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai.

Saeima uzskata, ka apstrīdētajā normā noteiktais pārstāvju loks izriet no pilnvarojuma līguma būtības: saskaņā ar Civillikuma (turpmāk — CL) 2289. pantu pilnvarojuma līgums ir bezatlīdzības darījums. Tādējādi tiekot panākta godprātīga lietas vešana, par ko netiek saņemta papildu atlīdzība (personai, varētu būt pienākums, no vienas puses, sniegt bez atlīdzības palīdzību tuviem radiniekiem un, no otras puses, veicināt sava radinieka lietā labvēlīgu iznākumu, citādi arī pašam pārstāvim atsevišķos gadījumos var rasties nelabvēlīgas mantiskas sekas — uzturēšanas pienākums, iespējamā mantojuma samazināšanās u.tml.). Laulātais un tuvākie radinieki, kā arī persona, kas jau pārvalda pārstāvamā mantu, baudot pārstāvamā uzticību, un tieši minētajām personām esot vispilnīgākā informācija par lietas faktiskajiem apstākļiem. Tas ļaujot šīm personām visā pilnībā īstenot lietas dalībnieka tiesības sniegt paskaidrojumus par lietas būtību un īstenot citas procesuālās tiesības.

Taču CL 2289. pants neierobežo to personu loku, kuras var būt par pilnvarnieku, tas tikai noteic, ka pilnvarojuma līguma viena puse ir pilnvarnieks vai uzdevuma ņēmējs, savukārt otra puse — pilnvaras devējs, pilnvarotājs vai uzdevuma devējs. Līdz ar to par pilnvarnieku vai uzdevuma ņēmēju civiltiesībās var būt jebkura rīcībspējīga persona. Tāpēc nav iemesla uzskatīt, ka apstrīdētajā normā ietvertais personu loks izriet no pilnvarojuma līguma būtības.

Turklāt pilnvarojuma līguma bezatlīdzības raksturs vēl nenozīmē, ka tā slēdzēji nevarētu vienoties par atlīdzību. Atlīdzības pilnvarojuma līgums praksē ir ļoti izplatīts. "Salīdzinājumam romiešu tiesībās uzdevuma līgums *(mandatum),* kas atbilst pilnvarojuma līgumam Civillikumā, tika uzskatīts par bezatlīdzības līgumu, taču uzdevuma dēvējam bija atļauts samaksāt uzdevuma ņēmējam honorāru par tā pakalpojumiem" *(sk.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. — R.: Mans Īpašums, 1998, 575. lpp.).* Tādējādi pārstāvamais var noteikt savam pārstāvim atlīdzību par izpildīto uzdevumu.

Pilnvarojuma līgums ir izplatītākais pārstāvības rašanās pamats civilprocesā. Civiltiesiskā pārstāvība atšķiras no civilprocesuālās pārstāvības. Atšķirība saskatāma pilnvarojuma mērķī un uzdevumos. Civiltiesiskās pārstāvības mērķis ir pilnībā aizstāt pārstāvamo, bet uzdevums — konstatēt, nodibināt, grozīt vai izbeigt civiltiesiskās attiecības. Savukārt civilprocesuālās pārstāvības gadījumā personas savas lietas tiesā var vest pašas vai ar pārstāvja starpniecību, līdz ar to šīs pārstāvības uzdevums ir aizsargāt pārstāvamā intereses tiesā, palīdzēt īstenot procesuālās tiesības un pienākumus, kā arī veikt nepieciešamās procesuālās darbības.

Bez tam gadījumos, kad lietas dalībniekam nav iespēju vest lietu ar pārstāvja starpniecību, piemēram, viņam nav tuvu radinieku, mantas pārvaldnieka vai arī viņš tiem neuzticas, pastāv iespēja par pārstāvi civilprocesā uzaicināt advokātu (CPL 83. panta 1. punkts). Satversmes tiesa iepriekš jau secinājusi, ka advokātu spējas nodrošināt kvalificētu juridisko pārstāvību un sniegt juridisko palīdzību tiek prezumētas. Šai profesijai ar likumu noteiktas vairākas prasības: augstākā juridiskā izglītība, likumā noteiktā darba pieredze, pārbaudījuma kārtošanas nepieciešamība u.tml. Advokatūras institūtam ir liela nozīme kvalificētas juridiskās pārstāvības nodrošināšanā, jo advokāts ir ne tikai pārstāvis, kura uzdevums ir aizstāt pusi tiesā un sasniegt sava pilnvardevēja noteikto galamērķi, bet vienlaikus arī tiesībaizstāvis. Advokāts, dodot zvērestu, kļūst par tiesu sistēmai piederīgu personu un apņemas aizsargāt tiesā personu tiesības sabiedriskās labklājības interesēs un to vārdā *(sk. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedumu lietā Nr. 2003-04-01)*.

Persona, kura kāda iemesla dēļ pati ir kavēta īstenot savas civilprocesuālās tiesības un kurai nav apstrīdētajā normā minēto personu, vai šīs personas nevar būt par pārstāvi, ir spiesta īstenot savas tiesības tikai vienā veidā — ar advokāta palīdzību.

Tādējādi likumdevēja izraudzītie līdzekļi kopumā ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, tomēr rada būtiskus ierobežojumus tam, lai atsevišķas personas varētu īstenot savas procesuālās tiesības.

6. Bez tam tiesai jāizvērtē, vai leģitīmo mērķi, kādu likumdevējs noteicis, atļaujot fizisko personu civilprocesā pārstāvēt ierobežotam pārstāvju lokam, nevar sasniegt ar personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

Pirmās un otrās instances vispārējās jurisdikcijas tiesas izskata lietas pēc būtības, tāpēc ir ļoti svarīgi šajās instancēs nodrošināt un aizsargāt pušu intereses — pēc iespējas ātrāk un kvalitatīvāk izšķirt strīdu civillietā. Ierobežojot pārstāvja izvēli, atsevišķos gadījumos lietas dalībnieki tiek kavēti savu tiesību īstenošanā, jo var vērsties tikai pie advokāta. Savukārt nepieciešamība izraudzīties advokātu un par viņa darbu noteiktā samaksa bieži vien liedz personai pieeju tiesai.

Satversmes tiesa uzskata, ka pastāv arī citi, saudzējošāki līdzekļi leģitīmā mērķa sasniegšanai. Piemēram, par pārstāvi civilprocesā varētu būt arī citi radinieki un tuvi cilvēki.

Personai, cik vien tas iespējams, jāļauj pašai brīvi izvēlēties sev pārstāvi, tostarp arī advokātu *(sk. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedumu lietā Nr. 2003-04-01)*.

Saistībā ar advokātu īstenoto pārstāvību civilprocesā Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka vest savas lietas un pārstāvēt citas personas ne sliktāk par advokātiem var arī tiesneši un prokurori, juridisko zinātņu doktori, īpašas juridisko palīdzību sniedzošas nevalstiskas organizācijas vai valsts finansētas iestādes, kuras sniedz bezmaksas juridisko palīdzību, kā arī personas, kurām ir augstākā juridiskā izglītība un kuras nokārtojušas attiecīgās prasmes un iemaņas apliecinošu eksāmenu, u.tml *(sk. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedumu lietā Nr. 2003-04-01)*. Arī citās valstīs papildus advokātiem, tuviem radiniekiem un procesuālajiem līdzdalībniekiem par pārstāvi civilprocesā var būt citas personas, kurām ir juridiskās zināšanas (*other persons with legal knowledge*) *(sk. Igaunijas 1998. gada 22. aprīļa Civilprocesa*

kodeksa 85. panta pirmās daļas 7. punktu, www.legaltext.ee, 22.10.2003.). Savukārt Latvijā līdz 1940. gadam saskaņā ar Civilprocesa likumu un Tiesu iekārtas likumu par pārstāvi civilprocesā varēja būt: 1) zvērināti advokāti un viņu palīgi; 2) prāvnieku tuvi radinieki: laulātie, vecāki, bērni; 3) personas, kam ir kopēja prāva, prāvnieku lietu un mantas pārvaldnieki un 4) miertiesās — bez tam vēl visas citas personas, bet ne vairāk kā trīs reizes gadā.

Lai maksimāli nodrošinātu personu brīvu pieeju tiesai, fiziskajām personām vajadzētu dot iespēju izvēlēties sev atbilstošu pārstāvi. Tādējādi personai, izvēloties savu pārstāvi civilprocesā, būtu jāmotivē sava izvēle un tiesām, iespējams, būtu jāizlemj jautājums par pārstāvja pielaišanu. Gadījumos, kad tiesa nākusi pie secinājuma, ka pārstāvis aicināts nevis lai pārstāvētu lietas dalībnieku, bet tāpēc, lai ar šo pārstāvību maskētu likumam neatbilstošu juridisko palīdzību, tiesai būtu tiesības nepielaist šādu personu par pārstāvi.

Līdzīga prakse civilprocesā pastāvēja līdz 2003. gada 1. janvārim, kad tika grozīta apstrīdētā norma. Tiesas CPL 83. panta 4. punkta normu: "par pārstāvi civilprocesā var būt persona, kuru tiesa, kas izskata lietu, pielaidusi kā fiziskās personas pārstāvi" tulkoja plaši, nevis saskaņojot to ar Advokatūras likumu, un tādējādi tika nodrošinātas personas tiesības vērsties tiesā ar pašas izraudzīta pārstāvja starpniecību *(sk. lietas materiālus, 240. lpp.)*.

Bez tam Administratīvā procesa likumā (turpmāk — APL), kas citastarp nosaka administratīvās lietas izskatīšanu tiesā, ir norādīts, ka par pārstāvi var būt "jebkura rīcībspējīga fiziskā vai juridiskā persona ar ierobežojumiem, kas norādīti šā likuma 36. un 37.pantā". Šobrīd lietas, kas rodas no administratīvi tiesiskajām attiecībām, tiesā izskata saskaņā ar CPL vispārīgajiem noteikumiem un CPK 22. – 25. nodaļas noteikumiem. Savukārt pārstāvību šajās lietās nosaka CPL, tātad par pārstāvjiem arī minētajās lietās var būt ierobežots personu loks. Taču, kad stāsies spēkā APL, par pārstāvi varēs būt jebkura rīcībspējīga persona. Pieņemot APL, likumdevējs jau atzinis, ka noteicošais kritērijs, lai personu pielaistu par pārstāvi, ir rīcībspēja.

Tādējādi tiesības uz brīvu pieeju tiesai var ierobežot, taču, lai nodrošinātu efektīvu pārstāvību civilprocesā, tas darāms, izmantojot saudzējošākus līdzekļus.

Līdz ar to likumdevēja noteiktie ierobežojumi nav samērīgi, jo ne visām personām ir pieejama pārstāvība civilprocesā, tādēļ apstrīdētā norma neļauj pilnībā izmantot tiesības uz taisnīgu tiesu.

7. Nosakot brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, tiesa ņem vērā, ka, izskatot konkrētu lietu un lemjot par personas izraudzītu pārstāvi civilprocesā, vispārējās jurisdikcijas tiesas, vadoties no šajā spriedumā izteiktajām atziņām un CPL 84. panta, ir tiesīgas tieši piemērot Satversmes 92. pantu.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

Atzīt Civilprocesa likuma 83. panta 4.punktu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam un spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs A. Endziņš